

УДК 330.101.54

Тетяна ТКАЛІЧ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та економіки Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: metti555@ukr.net

Сніжана ДОВГАНЬ

студентка факультету економіки Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: snezhana24dovgan@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню проблем забезпечення економічної безпеки держави, в умовах поглиблення участі України у міжнародних економічних відносинах.

Визначено значення основних індикаторів зовнішньоекономічної діяльності, особливості географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі України. На підставі проведеного аналізу виокремлені сучасні загрози економіці держави.

Ключові слова: економічна безпека, міжнародні економічні відносини, зовнішньоекономічна діяльність, система індикаторів зовнішньоекономічної діяльності.

В умовах розподілу світових сил вразливою стає не тільки політика держави, але і його економіка. Економічна безпека країни є основою державності. Питання економічної безпеки досліджувалися багатьма закордонними та вітчизняними науковцями, такими як: З. С. Варналій, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, М. М. Єрмошенко, Я. А. Жаліло, В. І. Мунтіян, Пастернак-Таранушенко, В. Т. Шлемко, А. І. Архипов, А. Г. Светлаков, В. К. Сенчагов та ін. Але незважаючи на велику кількість проведених досліджень в області економічної безпеки, на сьогодні дана сфера вважається недостатньо дослідженою в силу динамічності зовнішнього середовища. Саме зміни, які притаманні будь-якій системі, є визначальним чинником невирішеності проблем економічної безпеки держави.

Метою дослідження є визначення загроз та викликів економічній безпеці України в системі міжнародних економічних відносин.

Економічна безпека – визначальна складова національної безпеки України. Визначення та алгоритм розрахунку рівня економічної безпеки держави є закріпленими на законодавчому рівні. Так, у методиці розрахунку рівня економічної безпеки України визначено, що:

«економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави» [5]. Сформувався широкий спектр досліджень практично зі всіх питань, які стосуються економічної безпеки, починаючи від визначення поняття й завершуючи спробами дати кількісну оцінку стану й динаміки економічної безпеки країни. Однак, у науковій літературі так і не було вироблено єдиного визначення поняття економічної безпеки. В. М. Геєць визначає, що: «економічна безпека – це провідна складова національної безпеки, яка відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни, її воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою» [1, 438]. Я. Жаліло економічну безпеку трактує, як «складну багатофакторну категорію, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб власного населення держави на якомусь визначеному рівні, з метою протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, внутрішніх та зовнішніх, а також з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій

системі господарювання» [3, 53]. Єрмошенко М. в своєму дослідженні звертає увагу на те, що у поняття «економічна безпека» входить «і власне економічна безпека, і фінансова, і соціальна, і екологічна, і науково-технологічна та ін.» [2, 26]. Враховуючи усі попередні визначення пропонуємо наступне трактування національної та зовнішньоекономічної безпеки. Національна безпека держави та безпека зовнішньоекономічної діяльності – це такий стан і рівень розвитку всіх сфер економічної системи суспільства (власного виробництва, грошово-фінансової системи, сфери управління, соціальної сфери та економічної), при яких держава в змозі направити свої ресурси і свій інтелектуальний потенціал на досягнення економічної, науково-технічної, технологічної та духовної сили, забезпечити злагоду в суспільстві, достатній рівень економічної та політичної незалежності, виробничої самодостатності, спираючись на свої сили, на стратегію технологічного лідерства або, принаймні, технологічної незалежності, на патріотизм своїх громадян, незалежність у мисленні і прийнятті рішень лідерами держави, що дає можливість підвищити рівень життя широких верств населення, забезпечити їх матеріальне благополуччя, духовну та моральну єдність, розвиток і велич народу України.

Зовнішні аспекти економічної безпеки – це ті чинники, які виникають у процесі зовнішньоекономічної діяльності і які можуть негативно впливати або впливають на стан економічної безпеки України.

Рівень зовнішньоекономічної безпеки характеризується широким спектром індикаторів (показників), а саме:

- коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту до ВВП);
- коефіцієнт покриття імпорту експортом;
- відношення обсягу експорту до ВВП;
- відношення обсягу імпорту до ВВП;
- товарна структура експорту та імпорту;
- співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках;
- енергоємність і матеріаломісткість експорту;
- співвідношення між обсягами національного виробництва та експорту певних країн;
- співвідношення тарифного і нетарифного регулювання [5].

Проведені розрахунки основних індикаторів зовнішньоекономічної діяльності України у 2015–2016 роках доводить, що має місце переважання небезпечної зони у зовнішньоекономічній діяльності України (таблиця 1). Такий стан зумовили фактори прямого впливу, це, зокрема, склад кон'юнктури економіки в цілому, політична нестабільність, нестабільність валютного та фінансового ринків, кризові явища та ін.

Для української економіки властива надмірна відкритість: у середньому 55% нашого споживання складається з імпорту і 45% нашого виробництва йде на експорт. З одного боку, доходи українців менше залежать від внутрішньої кон'юнктури: при внутрішньому попиті, що зменшується, цілком можливим є зростання галузей, які працюють на експорт, і зростання економіки в цілому. Більш того, експортери залучають у країну валютну виручку, розширюють своє виробництво, і їхні витрати стимулюють внутрішній попит.

Таблиця 1

Динаміка основних індикаторів зовнішньоекономічної діяльності України, 2015–2016 рр. [Розроблено на підставі [4, 5]]

Показники	Фактичні значення, %	
	2015 р.	2016 р.
Відкритість економіки	104,5	105,1
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	96,5	89,4
Питома вага провідної країни експортера в загальному обсязі експорту	12,7	10
Питома вага провідної країни імпортера в загальному обсязі імпорту	20	13,1
Відношення загального експорту до ВВП	45,2	44,5
Відношення загального імпорту до ВВП	54,8	55,5

Існують і негативні сторони, серед яких волатильність економіки. Економіка України є вразливою до фінансових криз через залежність від зовнішніх джерел фінансування та через надмірну орієнтацію виробництва на зовнішній ринок, тому для нашої країни характерні такі явища як інфляція та девальвація. До негативних чинників можна віднести конкурентоспроможність вторинного і третинного ринку. Посилений приплив валюти, спричинений експортом продукції декількох галузей з мінімальним рівнем доданої вартості, призводить до підвищення курсу гривні та підризу конкурентоспроможності інших секторів економіки. В 2016 році 35,3% нашого експорту становив аграрний сектор, ще 23% – недорогоцінні метали [5]. Очевидно, що за такої структури експорту (рис. 1) позитивний ціновий тренд на сировинні товари призводить до значного подорожчання інших українських товарів на міжнародному ринку.

Високі показники відкритості економіки за останні два роки несуть більш негативний, ніж позитивний характер. Існує необхідність врахувати і політичний фактор при аналізі експортно-імпортного відносин. У світі останніх подій та конфліктів з РФ, яка була провідною країною-експортером та країною-імпортером, ми втратили великий ринок збуту власної продукції. Хоча якщо розглядати товарну структуру імпорту та експорту, РФ все ще займає лідируючі позиції. На Європейський ринок ми поки, що не можемо вийти в таких обсягах. Серед основних експортерів України залишається Єгипет, Туреччина, Індія, Китай, Італія, Польща, серед імпортерів

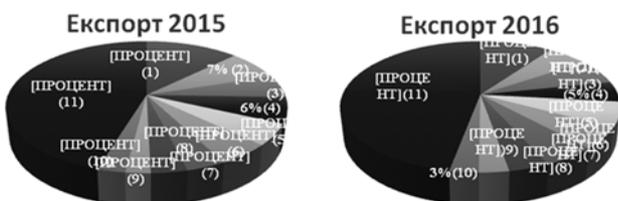

Рис. 1. Динаміка структури експорту України, 2015–2016 рр.:

- 1 – РФ; 2 – Туреччина; 3 – Єгипет; 4 – Китай;
- 5 – Польща; 6 – Італія; 7 – Індія; 8 – Німеччина;
- 9 – Угорщина; 10 – Іспанія; 11 – Інші країни

Розроблено на підставі [5].

Китай, Білорусь, Польща. У географічній структурі 10 найбільших експортерів України третину усього експорту займає Російська Федерація, але простежується тенденція до зменшення експортних відносин. Вагомий відсоток займають країни ЄС (Іспанія, Угорщина, Німеччина, Італія, Польща) та країни Азії (Туреччина, Єгипет, Китай, Індія).

У географічній структурі імпорту з 10 провідних країн-імпортерів України (рис. 2) як і за результатом аналізу експорту, Російська Федерація займає третину усього обсягу (2016 рік), а в 2015 році майже чверть (20%). Значну роль у імпорті України відіграють такі країни як Німеччина та Китай (третина усього імпорту на кожну державу), Білорусь та Польща по 7% від загального обсягу імпортних операцій нашої держави.

Найбільшим попитом у інших країн користується продукція АПК та природні багатства, що є підставою для позиціонування України як аграрної країни на світовому товарному ринку.

Аналіз товарної структури експорту (рис. 3) доводить, що майже половину всього експорту займають сировина та продовольчі товари, чверть усього обсягу експорту займають чорні та кольорові метали. Більш за всіх пшеницю купує Китай (28%), за ним слідує Іспанія (15,33%) та Голландія (9,4%).

Українська соняшникова олія користується попитом на Сході: Індія (30%), Китай (11,71%), Голландія (10,3%). Українські напівфабрикати зі сталі купують: Єгипет (26,5%), Туреччина (18,2%), Італія (17,2%). У пшениці зацікавлені такі країни: Таїланд (15,66%), Єгипет (11,27%), Бангладеш (11,1%).

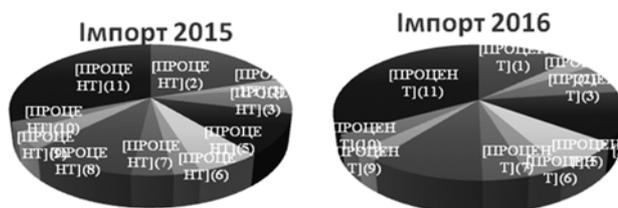

Рис. 2. Динаміка структури імпорту України, 2015–2016 рр.:

- 1 – РФ; 2 – Туреччина; 3 – Білорусь; 4 – Китай;
- 5 – Польща; 6 – Італія; 7 – США; 8 – Німеччина;
- 9 – Угорщина; 10 – Франція; 11 – Інші країни

Розроблено на підставі [5].

За даними товарної структури імпорту (рис. 4) можна зробити висновок, що Україна майже в однакових частках імпортує машини та обладнання, продукцію хімічної галузі, а також мінеральні продукти. Це свідчить про те, що в Україні найбільш прибуткові та бюджетоутворюючі сектори економіки знаходяться у важкому економічному становищі. Головними імпортерами є: Німеччина, Словаччина, Австрія (природний газ) Литва, Греція, Білорусь (нафтопродукти), Франція, Німеччина, Китай (гербіциди), Росія, США, Австралія (кам'яне вугілля), Німеччина, Франція, Індія (фармакологія).

За останні два роки співвідношення експорту та імпорту дало позитивний торговий баланс, у 2015 році позитивне сальдо становило 382,8 млн доларів, а в 2016 році позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу становило 337,3 млн доларів. Спостерігається тенденція до зменшення позитивного сальдо торгового балансу, що відбувається саме через збільшення питомої ваги імпорту товарів та послуг. Дана ситуація збільшує відсоток відкритості української економіки, хоча робить її дещо залежною від зовнішніх факторів.

Оскільки фундаментом, основою економічної системи та зовнішньоекономічної діяльності є її власне виробництво, то найважливішою складовою національної безпеки є її внутрішня економічна безпека. Важливо відзначити, що з точки зору національної безпеки та безпеки зовнішньоекономічної діяльності пріоритетним має бути не просто власне виробництво, а забезпечення технологічного лідерства, тобто високих наукомістких технологій.

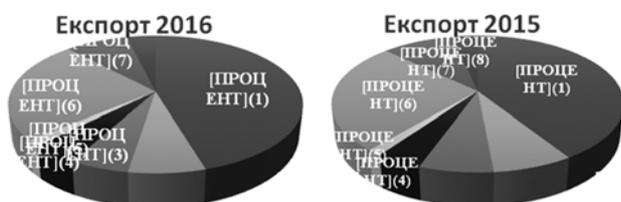

Рис. 3. Динаміка товарної структури експорту України, 2015–2016 рр.:

- 1 – Продовольчі товари та сировина; 2 – Мінеральні продукти; 3 – Продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей; 4 – Деревина та вироби з неї; 5 – Промислові вироби; 6 – Чорні та кольорові метали, вироби з них; 7 – Машини, устаткування, транспортні засоби; 8 – Різне

Розроблено на підставі [5].

Рівень відкритості економіки України згідно проведеного аналізу достатньо високий, що призводить до певних негативних наслідків, а саме:

- відводу Україні ролі постачальника сировини і споживача готових імпортних товарів, посилення деформації товарної структури експорту та імпорту;
- втрата деяких важливих ринків збуту вітчизняної продукції, зокрема продукції машинобудування;
- посилення процесів деградації вітчизняної промисловості;
- посилення технологічної та фінансової залежності від розвинених країн;
- випередження темпів зростання імпорту товарів та послуг над експортом;
- зниження частки експорту та відповідно збільшення імпорту у загальному обсязі ВВП.

Беззастережна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності при відсутності у уряду стратегії захисту свого ринку і свого виробника є головним чинником занепаду майже всіх галузей виробництва. З іншого боку, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності сприяє інтеграції України у світову економіку, але з-за того, що в державі немає внутрішньої інтеграції науки та освіти з виробництвом і банківською системою, кожна з цих ланок, самостійно інтегруючись у світову економіку і не маючи фінансової підтримки, не витримує конкуренції. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності має бути виваженою і збалансованою стратегією, якої, на жаль, немає на сьогоднішній день в Україні.

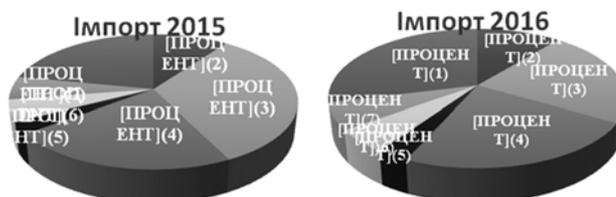

Рис. 4. Динаміка товарної структури імпорту України, 2015–2016 рр.:

- 1 – Машини, устаткування, транспортні засоби; 2 – Продовольчі товари та сировина; 3 – Мінеральні продукти; 4 – Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей; 5 – Деревина та вироби з неї; 6 – Промислові вироби; 7 – Чорні та кольорові метали та вироби з них

Розроблено на підставі [5].

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Перехідна економіка / В. М. Геєць. — К. : Вища школа, 2003. — 591 с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. — К. : КНТЕУ, 2001. — 309 с.
3. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави / Я. А. Жаліло. — К. : НІСД, 2009. — 336 с.
4. Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 N 1277. — Офіц. вид. — К. : Офіційний вісник України : М-во економічного розвитку і торгівлі України, 2013. — 30 с. — (Нормативний документ Мінекономрозвитку України. Наказ).

References

1. Heiets V. M. Perekhidna ekonomika / V. M. Heiets. — K. : Vyshcha shkola, 2003. — 591 s.
2. Iermoshenko M.M. Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia / M. M. Yermoshenko. — K. : KNTEU, 2001. — 309 s.
3. Zhalilo Ya. A. Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy / Ya. A. Zhalilo. — K. : NISD, 2009. — 336 s.
4. Zovnishnoekonomichna diialnist / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy vid 29.10.2013 N 1277. — Ofits. vyd. — K. : Ofitsiyni visnyk Ukrainy : M-vo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, 2013. — 30 s. — (Normatyvnyi dokument Minekonomrozvytku Ukrainy. Nakaz).

Ткалич Т. И., Довгань С. В. Экономическая безопасность Украины в системе международных экономических отношений

Статья посвящена исследованию проблем обеспечения экономической безопасности государства в условиях углубления участия Украины в международных экономических отношениях.

Определены значения основных индикаторов внешнеэкономической деятельности, особенно-сти географической и товарной структуры внешней торговли Украины. На основании проведенного анализа выделены современные угрозы экономике государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, международные экономические отношения, внешнеэкономическая деятельность, система индикаторов внешнеэкономической деятельности.

Tkalich T.I., Dovgan S. V. Economic security of Ukraine in the system of international economic relations

The article is devoted to the study of problems of ensuring the economic security of the state, in the conditions of strengthening Ukraine's participation in international economic relations.

The importance of the main indicators of foreign economic activity, peculiarities of the geographical and commodity structure of foreign trade of Ukraine is determined. Based on the analysis, modern threats to the state economy are identified.

Foreign economic security is to minimize losses of the state from negative external economic factors, creating favourable conditions for economic development through its active participation in the global division of labour, compliance of foreign economic activity national economic interests. Currently, foreign economic activity largely liberalized without mastering the state of the corresponding control and regulating functions inherent to a market economy, without taking into account the specificity of transition period that poses a serious threat to the economic security of Ukraine. The imbalance in the commodity structure, the import dependence and the role of raw materials exporter negatively affect not only international security but also national security in General.

Key words: economic security, international economic relations, foreign economic activity, system of indicators of foreign economic activity.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2017